

UOT 621.395.74: 002

AQRAR SAHƏNİN İNFORMASIYA TƏMİNATINDA BEYNƏLXALQ TƏCRÜBƏNİN TƏTBİQİ MƏSƏLƏLƏRİNİN TƏHLİLİ

K.A.SALMANOVA
Gəncə Dövlət Universiteti

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, əhalinin ərzaq məhsulları ilə, sənayenin isə xammalla təminatında aqrar sahibkarlığın iştirak səviyyəsi dayanıqlı inkişafın mühüm amilidir.

Aqrar sahədə informasiyalaşma çoxfunksiyalı sistem kimi təşəkkül tapır. Bu sistemin strukturu sahənin informasiya təminatı qarşısında qoyulan vəzifələrlə şərtlənir. Beynəlxalq təcrübədə informasiya təminatının funksional və institusional tələbləri arasında uyğunsuzluqları minimuma endirmək istiqamətində sistemli işlər görülmüş və bu işlər hazırda da davam etdirilir.

İnkişaf etmiş ölkələrin kənd təsərrüfatında informasiya-məsləhət xidməti sahəsində dövlətin, qarışıq və özəl strukturların iştirak səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bu prosesin institusional təzahürləri də müxtəlifdir.

Aqrar sahədə informasiya təminatı sisteminin yaradılması üzrə inkişaf edən ölkələrin təcrübəsi göstərir ki, bu zaman beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Aqrar-sənaye kompleksinin informasiya-məsləhət xidməti mərkəzləri inzibati rayonlar və ya onların bir neçəsini əhatə edən ərazilərdə təşkil edilməklə, informasiya təminatı sisteminin formalaşdırılması və inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır.

Açar sözlər: *informasiya təminatı, informasiya təhlükəsizliyi, kənd təsərrüfatı, computer şəbəkələri, aqrar sahənin informasiya təminatı, proqram təminatı*

Qloballaşma prosesi milli iqtisadiyyatın aparıcı sahələrindən biri olan kənd təsərrüfatının informasiyalaşmasına həlledici təsir göstərir. Bu istiqamətdə əldə olunan nailiyyətlərin istifadəsi aqrar istehsalın səmərəliliyinin yüksəldilməsində əhəmiyyətli rol oynayır.

Dünya ölkələrinin təcrübəsi göstərir ki, əhalinin ərzaq məhsulları ilə, sənayenin isə xammalla təminatında aqrar sahibkarlığın iştirak səviyyəsi dayanıqlı inkişafın mühüm amilidir. Bu amilin təsir dairəsi dəyişkəndir və ciddi tərəddüdlərlə xarakterizə olunur. Həmin tərəddüdlərin qiymətləndirilməsi üçün müxtəlif dövrlərdə fərqli yanaşmalar mövcud olmuşdur.

Material və metodika. Aqrar sahədə informasiyalaşma çoxfunksiyalı sistem kimi təşəkkül tapır. Bu sistemin strukturu sahənin informasiya təminatı qarşısında qoyulan vəzifələrlə şərtlənir. Beynəlxalq təcrübədə informasiya təminatının funksional və institusional tələbləri arasında uyğunsuzluqları minimuma endirmək istiqamətində sistemli işlər görülmüş və bu işlər hazırda da davam etdirilir.

Bu baxımdan, MDB ölkələrinin təcrübəsi maraqlıdır. Rusiya Federasiyasında və Qazaxıstanda aqrar sahənin informasiya təminatının formalaşdırılmasında sistemin institusional və funksional strukturu uzlaşdırılması zamanı sonuncuya üstünlük verilir.

İnkişaf etmiş ölkələrdə də analoji yanaşma müşahidə olunur. Belə ki, bu zaman informasiya təminatının strukturu onun aşağıda qeyd edilən fəaliyyət məqsədləri ilə müəyyən edilir:

- elmi biliklərin yayılma dairəsinin genişlənməsi;
- texniki-texnoloji biliklərin əhatə dairəsinin genişlənməsi və bu biliklərin populyarlaşdırılması;
- elmi və dünyagörüşü xarakterli biliklərin təcrübə səmərəliliyinin yüksəldilməsi;
- informasiya təminatı xidmətinin və onun struktur bölmələrinin tanınması;
- informasiya təminatı xidmətlərinin sistemli olaraq gücləndirilməsi;
- aqrar qurumların fəaliyyətində informasiya-məsləhət xidmətinin iştirak dərəcəsinin yüksəldilməsi;
- qərar qəbulunda aqrar istehsalçılara yardım edilməsi;
- yerli istehsalçıların xarici bazarlar (məhsul, xidmət və s.) barədə pragmatik məlumatlandırılması və s.

Göstərilən məqsədlərə adı çəkilən ölkələrdə uzun müddət ərzində nail olunmuşdur. Eyni zamanda, bu ölkələrdə yaxın onilliklər ərzində aqrar sahədə islahatlar tədricən həyata keçirildiyindən, informasiya xidməti sistemi məhsuldar təkamül yolu keçmişdir.

Ona görə də islahatlar dövründə aqrar sahənin informasiya təminatının formalaşması və təşkilində bir sıra problemləri öncədən həll etmək lazım gəlir [1].

Tədqiqatın nəticələrinin müzakirəsi. Torpaq və sudan istifadə edən yeni təsərrüfatçılıq sistemində münasibətləri formalaşan iqtisadi-hüquqi və ekoloji aspektlər barədə ilkin təsəvvür yaratmaq gərəkdir. Həmin təsəvvürləri inkişaf etdirməklə, onların təcrübə əhəmiyyətini real nümunələrlə sübuta yetirmək

informasiya təminatı sisteminin yaradılmasında ilk addım olmalıdır. Şərqi və Mərkəzi Avropa ölkələrinin təcrübəsi bunu əyani surətdə təsdiqləyir.

İslahatların gedişi zamanı qarşıya çıxan mühüm problemləri şərtləndirən amillərin obyektiv və ya subyektiv xarakterli olmasını müəyyənləşdirmək üçün zəruri informasiya bazası yaradılmalıdır. Post-sovet məkanında aqrar islahatlar təcrübəsi bu baxımdan birmənalı qəbul edilə bilən göstəriciləri hələ tam formalaşdırma bilməmişdir. Bunun səbəblərindən biri odur ki, əksər hallarda islahatların institusional çətinlikləri subyektiv xarakterli hesab olunur. Əslində isə institusional yeniləşmələr prosesində qarşıya çıxan problemlərin bütünlüklə subyektiv xarakterli sayılması iqtisadi məsələlərin həllində informasiya mühitinin natamam olmasının nəticəsidir. Mükəmməl informasiya xidməti şəraitində fəaliyyət göstərən aqrar sahibkar öz imkanları daxilində hansı məsələləri həll edə biləcəyini dəqiq müəyyənləşdirə bilər. Bu isə həmin məsələlərin obyektiv və ya subyektiv xarakterli olmasının aktuallığını bir qədər azaltmış olur.

İnkişaf etmiş ölkələrin kənd təsərrüfatında informasiya-məsləhət xidməti sahəsində dövlətin, qarışıq və özəl strukturların iştirak səviyyəsi əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bu prosesin institusional təzahürləri də müxtəlifdir.

Dövlət qurumlarının aqrar sahədəki informasiya-məsləhət xidmətində aparıcı mövqeyi İngiltərə, ABŞ, Avstraliya kimi ölkələr üçün xarakterikdir. ABŞ-da informasiya-məsləhət xidmətinin göstərilməsində dövlət bütün səviyyələrdə (yerli, ştat və federal) fəal iştirak edir və bu işdə ölkənin Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi aparıcı rol oynayır. Həmin nazirliyin kənd təsərrüfatı tədqiqatları xidməti, iqtisadi tədqiqatlar xidməti, milli kənd təsərrüfatı statistikasına xidməti kimi struktur bölmələri bilavasitə informasiya təminatının təşkili funksiyalarını yerinə yetirir.

Məsələn, iqtisadi xidmətlər bölməsinin vəzifələri aşağıdakılardan ibarətdir:

- tədqiqatlar;
- iqtisadi və statistik məlumatların hazırlanması;
- kənd təsərrüfatı və ərzaq məhsullarının istehsalı, onların satışı üzrə proqnozların hazırlanması;
- aqrar siyasətin və alternativ proqramların təhlili.

Nazirliyin milli kənd təsərrüfatı statistikasına xidməti strukturları kənd təsərrüfatı istehsalını, ABŞ fermerlərinin iqtisadi vəziyyətini əks etdirən, iqtisadi inkişaf proqramlarının icrasına dair icmalları və proqnozları xarakterizə edən materiallar dərc edir.

ABŞ-ın Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi, eyni zamanda, dünya kənd təsərrüfatı məhsulları bazarının mövcud vəziyyəti, idxal-ixrac əməliyyatları, xarici ölkələrin kənd təsərrüfatında gözlənilən dəyişikliklər barədə rəsmi məlumatlar hazırlayır.

ABŞ-ın kənd təsərrüfatında informasiya məsləhət xidmətinin ştatlar səviyyəsində təşkili daha davamlı

tarixə malikdir. Belə ki, hələ XX əsrin əvvəllərində aqrar sahədə informasiya-məsləhət xidməti məsələləri ştatların hökumətlərinin maliyyələşdirdiyi universitetlər vasitəsilə həyata keçirilməyə başlanmışdır. Universitetlər sortlaşdırma, cins və damazlıq sahəsində tədqiqatlarda iştirak etməklə, bitkiçiliyin və heyvandarlığın inkişafı üçün zəruri əhəmiyyət kəsb edən informasiya təminatı sisteminin formalaşmasında xeyli iş görmüşlər.

Ötən əsrin 90-cı illərinin ortalarına qədər ABŞ-ın Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində mövcud olmuş "Elmi yeniliklərin tətbiqi" və "Dövlət Tədqiqatları Kooperativi" idarələrinin yenidən qurulması hesabına nazirliyin "Elm, Təhsil və Tətbiq üzrə Dövlət Kooperativ İdarəsi" yaradılmışdır. On ildən artıq bir müddət ərzində idarə informasiya təminatı sisteminin yaradılması və istifadəsi istiqamətində fəal iştirak etməklə bərabər, aqrar sahədə təhsil və elmi araşdırmalara da geniş dəstək vermişdir.

ABŞ-da "Praktiki biliklərin yayılması üzrə xidmət" adını almış və aqrar sahənin informasiya-yalaşmasında universitetlərin aparıcı roluna əsaslanan bir sistem milli sərhədləri aşaraq, əvvəlcə Latın Amerikasına ölkələrində, sonralar (XX əsrin 80-ci illərində) isə Afrikanın bir sıra ölkələrində tətbiq olunmağa başlamışdır [2].

Hazırda Amerikada aqrar sahənin informasiyalaşmasının təşkilinin mühüm istiqaməti kimi "Biliklərin yayılmasının kooperativ xidməti" adlı informasiya-məsləhət sistemi sürətlə inkişaf etdirilir. Bu sistem kənd təsərrüfatının bütün sahələrini, ərzaq kompleksinin əsas sektorlarını əhatə etməklə, aqrar sahibkarların fəaliyyət mühitinin sosial-iqtisadi və ekoloji vəziyyəti barədə informasiya təminatını formalaşdırır. Həmin proses ciddi təşkilati hazırlığa əsaslanan şəbəkə infrastrukturunda reallaşır. Belə ki, "Biliklərin yayılmasının kooperativ xidməti" 130-dan çox kənd təsərrüfatı kolleci, on minə yaxın alim və mütəxəssisin çalışdığı 59 kənd təsərrüfatı stansiyası, 60-dan çox meşəçilik kolleci ilə sıx əməkdaşlıq edir.

Kooperativ tətbiq xidməti ilə əlaqədar xərclərin (son illər bu məbləğ 1,5 milyard dolları ötmüşdür) təxminən yarısı ştatların büdcəsindən ödənilir. Qalan vəsait isə demək olar ki, bərabər olaraq, federal və yerli büdcələr tərəfindən maliyyələşdirilir.

İngiltərə aqrar istehsalçılara informasiya-məsləhət xidmətinin dövlət tərəfindən təşkil olunduğu ilk dövlətlərdən biridir. Burada artıq iki əsrə yaxındır ki, fermerlər istər bitkiçilikdə, istərsə də heyvandarlıqda məhsuldarlığın artırılması üçün gərəkli olan məlumatları haqqı ödənilmədən əldə etmək imkanına malikdirlər.

Aqrar sahənin informasiyalaşdırılmasında əsas rolu İngiltərədə böyük fəaliyyət təcrübəsinə malik olan dövlət agentlikləri oynayır. Ölkənin demək olar ki, bütün bölgələrində fəaliyyət göstərən agentliklə

rin məsləhət mərkəzləri kənd təsərrüfatının informasiya təminatının formalaşmasında fərdi məsləhətçilər və torpaq agentlikləri ilə paralel fəaliyyət göstərirlər. İnformasiya xidmətində həm hökumət, həm də bir sıra universitetlər tərəfindən maliyyələşdirilən digər qurumlar da iştirak edirlər.

Kənd təsərrüfatının informasiya təminatı sahənin inkişaf səviyyəsindən də çox asılıdır; xüsusilə islahatlar dövründə Fransanın XX əsrdəki təcrübəsi bu baxımdan diqqətəlayiqdir. Belə ki, sənayeləşmə dövründə Fransanın kənd təsərrüfatı məhsullarına olan tələbatı Avropanın digər ölkələrinə nisbətən daha yaxşı ödənilirdi. Ona görə də hökumət aqrar sahənin inkişafının tənzimlənməsinə daha çox diqqət yetirirdi. Kənd təsərrüfatının informasiyalaşdırılmasında informasiya-məsləhət xidməti strukturları hazırda da mühüm rol oynayır. Bu fəaliyyət Fransada əsasən Kənd Təsərrüfatı Palataları tərəfindən həyata keçirilir.

Palataların reallaşdırdıqları proqramların maliyyələşdirməsində dövlətin payı 30%-dən çoxdur. Fransada Kənd Təsərrüfatı Palatalarının informasiyalaşma istiqamətində gördükləri işlərdə yeni texnologiyaların tətbiqi mühüm yer tutur. Eyni zamanda, kənd yerlərinin inkişafı üzrə ənənəvi informasiya bazası müntəzəm olaraq təzələnilir və geniş çeşiddə informasiya xidmətlərinə olan ehtiyac nəzərə alınır. Qeyd etmək lazımdır ki, bu ölkədə aqrar sahəyə informasiya xidməti, əsasən, ödənişli qaydada və münasib qiymətlərlə həyata keçirilir.

Aqrar birliklərin informasiyanın əsas alıcıları rolunda olması təcrübəsi Almaniyada daha geniş yayılmışdır. Bu xidmətlər vilayətlər üzrə, yerli xüsusiyyətlər nəzərə alınmaqla, həyata keçirilir. Almaniyada aqrar informasiya təminatı sisteminin təşkilində regional fərqlər institusional baxımdan nəzərə alınır. Belə ki, dövlət informasiya-məsləhət xidmətləri ölkənin cənub vilayətlərində Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin ərazi idarələri tərəfindən göstərilirsə, şimal vilayətlərində bu iş Kənd Təsərrüfatı Palataları tərəfindən həyata keçirilir.

Burada özəl qurumların da informasiya-məsləhət xidmətləri sistemində özünəməxsus yeri vardır. Həmin qurumlara özəl firmalar, müxtəlif kateqoriyalı kooperativlər və fərdi qaydada fəaliyyət göstərən məsləhətçilər aiddir. Lakin burada diqqətəlayiq cəhət ondan ibarətdir ki, informasiya xidməti göstərən fərdi məsləhətçilərlə əlaqədar aqrar qurumların xərclərinin 50 faizi dövlət tərəfindən ödənilir. İnformasiya-məsləhət xidməti sistemində elmi-tədqiqat institutları da yaxından iştirak edir.

İnformasiya məsləhət xidmətində, ümumilikdə informasiya təminatı sisteminin təşkilində aqrar birliklər və assosiasiyaların aparıcı rolu Danimarka və Hollandiya üçün xarakterikdir. Danimarkada 100-ə yaxın belə mərkəz vardır və burada aqrar sahənin informasiya-məsləhət xidmətində dövlət aparıcı

mövqeyə malikdirsə, əksinə, Hollandiyada özəl qurumların rolu daha böyükdür.[3]

Aqrar sahəyə informasiya xidməti göstərən "Milli Məsləhət Mərkəzi" Danimarkada uzun-müddətli proqramlar əsasında fəaliyyət göstərir. Hollandiyada 1986-cı ildən həyata keçirilməyə başlayan və dövlət xərclərinin azaldılmasına yönəldilən proqram informasiyalaşma sahəsində də özəlləşdirmənin sürətlənməsinə səbəb olmuşdur. Bununla belə, dövlətin əlaqələndirici rolu da mövcuddur və bir sıra hallarda dövlət tərəfindən informasiya-məsləhət xidmətinin büdcə hesabına maliyyələşdirilməsi nəzərdə tutulur.

Kənd təsərrüfatını yeni texnoloji əsasda quran dövlət kimi, İsrail aqrar sahənin informasiyalaşdırılmasında qabaqcıl yanaşmaların tətbiqinə geniş yer verir. Burada müvafiq informasiya təminatı sisteminin formalaşması xərclərinin əsas hissəsi dövlət tərəfindən ödənilir. İnstitusional baxımdan isə aqrar sahədə informasiya-məsləhət xidmətinin təşkili Avropa ölkələrinə yaxındır. Müvafiq xidmətlər Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin "Kənd təsərrüfatının təbliğat xidməti" adlı strukturu tərəfindən həyata keçirilir. Yeni aqrotexnologiyaların populyarlaşdırılması üçün demək olar ki, bütün ərazi vahidlərində "nümayiş-tədris" mərkəzləri fəaliyyət göstərir.

BMT-nin Ərzaq və Kənd Təsərrüfatı Təşkilatı (FAO) inkişaf edən ölkələrdə qabaqcıl təcrübənin yayılması və aqrar islahatların səmərəliliyinin yüksəldilməsi üçün informasiyalaşma problemlərinin həllinə xüsusi diqqət yetirir. Həmin ölkələr üçün kənd təsərrüfatına informasiya-məsləhət xidmətinin bir neçə modeli tövsiyə olunur. O cümlədən sektorial və kooperativ xidmət, özəl məsləhət, ənənəvi modellər və s.

Ayrı-ayrı kənd təsərrüfatı məhsulları üzrə informasiya-məsləhət xidmətinin təşkili "sektorial model" adını almışdır. "Kooperativ model", daha doğrusu, biliklərin yayılması üzrə kooperativ xidmət modeli ABŞ təcrübəsində daha çox özünü göstərir.

İnkişaf edən ölkələrin, demək olar ki, hamısı üçün tövsiyə olunan özəl məsləhət xidməti modelinin aşağıdakı iki modifikasiyası fərqləndirilir:

Aqrar birliklər (fermer birlikləri) vasitəsilə informasiya-məsləhət xidmətinin təşkili. Bu halda kənd təsərrüfatı istehsalçılarının informasiyaya olan tələbatının həcmi və strukturu birliklərin bilavasitə iştirakı ilə müəyyənləşdirilir;

Qeyri-istehsal fəaliyyətinin informasiya təminatının yaradılmasına kömək göstərilməsi. Adətən, bu məsləhətlər aqrar qurumlara lazım olan avadanlıq, gübrə, kimyəvi preparatlar, toxum, yem və digər malların alınması zamanı verilir.

Keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə ayrı-ayrı proqram və layihələrin reallaşdırılmasının nəticəsi onların qarşılıqlı əlaqələndirilməsindən birbaşa asılıdır.

Regionların inkişafına yönəlmiş proqramların icrası zamanı layihə üzrə göstərilən informasiya-məsləhət xidmətinin mövcud və perspektiv məsələlərin həllində iştirak səviyyəsi müəyyənləşdirilməlidir [4].

Nəticə. Aqrar sahədə informasiya təminatı sisteminin yaradılması üzrə inkişaf edən ölkələrin təcürübəsi göstərir ki, bu zaman beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Rusiya hökumətinin Dünya Bankının yardımını ilə reallaşdırdığı "Avtomatlaşdırılmış informasiya sis-

temi" federasiyanın bütün subyektlərində yaratdığı "Bazar informasiyası sistemi" və ölkənin 30 regionunda artıq fəaliyyətə başlamış aqrar-sənaye kompleksinin informasiya-məsləhət xidməti buna misal ola bilər.

Aqrar-sənaye kompleksinin informasiya-məsləhət xidməti mərkəzləri inzibati rayonlar və ya onların bir neçəsini əhatə edən ərazilərdə təşkil edilməklə, informasiya təminatı sisteminin formalaşdırılması və inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır.

ƏDƏBİYYAT

1. Ələkbərov R.Q., Həşimov M.A. AzScienceNet şəbəkəsində cloud computing texnologiyalarının tətbiqi perspektivləri haqqında // İnformasiya texnologiyaları problemləri, 2012, №2, s.30–36.
2. Alguliyev R.M., Alekperov R.K. Cloud Computing: Modern State, Problems and Prospects. Telecom-munications and Radio Engineering, 2013, vol.72, no.3, pp. 255-266.
3. Касумов В.А. Организация системы поиска в Азербайджанской части Internet. // Открытые системы. №3. Москва. 2000. стр.59-62.
4. Касумов В.А. Организация интерфейсов в поисковых системах. // Открытые системы. №9. Москва. 2001. стр.37. <http://www.osp.ru/os/2001/09/037.htm>.
5. Abbasov Ə.M., Qasimov V.Ə., Quliyev R.A. İntellektual informasiya sistemlərində qərar qəbulətmə üsulları: Dərslik. Bakı, 2003, - 256 s.
6. Qasimov V.Ə. İnformasiya axtarışı üsulları və sistemləri. Dərslik. Bakı: MTN-in Maddi-texniki Təminat Baş İdarəsinin Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi. 2015, 288 s.
7. Kərimov S.Q. İnformasiya sistemləri və verilənlər bazaları. Bakı – «Elm», 1999 il.

Анализ задач применение международного опыта в информационном обеспечении аграрного сектора

К.А.Салманова

В статье показано, что процесс глобализации оказывает решающее влияние на сельское хозяйство, которое является одной из ведущих отраслей народного хозяйства. Использование достижений в этом направлении играет важную роль в повышении эффективности аграрного производства. В статье, посвященной исследовательской работе, рассматриваются пути решения этих проблем в мировой практике.

Исследования показывают, что информационные и консультационные центры агропромышленного комплекса организованы в районах, охватывающих административные районы или некоторые из них, играет важную роль в формировании и развитии системы информационной безопасности. В статье анализируется нынешний уровень этой проблемы в Азербайджане.

Ключевые слова: информационное обеспечение, информационная безопасность, сельское хозяйство, компьютерные сети, аграрная информация, программное обеспечение

Analysis of tasks application of international experience in the information support of agrarian sector

K.A.Salmanova

The article shows that the process of globalization has a decisive influence on agriculture, which is one of the leading branches of the national economy. The use of achievements in this direction plays an important role in increasing the efficiency of agricultural production. In the article devoted to research work, ways of the decision of these problems in world practice are considered.

Studies show that the information and advisory centers of the agro-industrial complex are organized in the regions, covering some administrative areas or some of them, plays an important role in the formation and development of the information security system. The article analyzes the current level of this problem in Azerbaijan.

Key words: information support, information security, agriculture, computer networks, agrarian information, software

